

Богдан Патриляк

кандидат історичних наук,
перший заступник –
заступник генерального директора з наукової роботи,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
b_patrylak@ukr.net

Bohdan Patryliak

Candidate of Historical Sciences (PhD),
First Deputy Director General of Studies,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
b_patrylak@ukr.net

БІЛЬШОВИЦЬКА ПРОПАГАНДИСТКА ОЛЬГА КРИЧЕВСЬКА НА ЧОЛІ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ В ОСТАННІ РОКИ СТАЛІНСЬКОЇ ЕПОХИ

BOLSHEVIC PROPAGANDIST OLHA KRYCHEVSKA HEADED THE STATE HISTORICAL MUSEUM IN THE LAST YEARS OF THE STALIN ERA

Анотація

У статті висвітлюється життя та діяльність керівниці Державного історичного музею (попередника Національного музею історії України) Ольги Кричевської. Вона очолювала установу в останні роки сталінської епохи (1952–1953 рр.). Ольга Кричевська належала до когорти професійних більшовицьких пропагандистів, які після Німецько-радянської війни тривалий час керували музеєм. Дослідження діяльності директорів Київського історичного музею дає змогу скласти цілісну оповідь з історії закладу.

Ключові слова: Національний музей Історії України, Державний історичний музей, Ольга Кричевська, більшовицькі пропагандисти.

Abstract

The article highlights the life and activities of Olha Krychevska, the head of the State Historical Museum (the predecessor of the National Museum of History of Ukraine). She headed the museum in the last years of the Stalin era (1952–1953). Olha Krychevska was among the professional Bolshevik propagandists who ran the museum for a long time after the German-Soviet War. Research into the activities of the directors of the Kyiv Historical Museum makes it possible to compile a holistic narrative of the history of the institution.

Keywords: The National Museum of the History of Ukraine, The State Historical Museum, Olha Krychevska, Bolshevik propagandists.

Німецько-радянська війна 1941–1945 рр. суттєво вплинула на долю київського історичного музею. Установа втратила цілу низку своїх провідних науковців, які змушені були покинути Україну, або були звільнені з музею через роботу за часів німецької окупації (Якубець, 2016, с. 162). Музейні колекції теж зазнали значних втрат. Водночас музей здобув 30 травня 1944 р. своє нинішнє постійне приміщення на Старокиївській горі, зведене за проєктом архітектора Йосипа Каракіса напередодні війни для художньої школи.

На розвитку установи суттєво позначилося призначення у повоєнний час директорами музею замість науковців професійних компартійних функціонерів і пропагандистів. На думку Федора Андроську: *«З призначенням у 1948 р. на посаду директора Г. Я. Полешка (1890–1950), у минулому червоного комісара та пропагандиста, в повоєнній історії музею була започаткована довга ера директорів – партійних функціонерів, політінструкторів, випускників, або слухачів партшколи...»* (Андроську, 2024, с. 150–151).

Нашим завданням буде висвітлення діяльності керівниці Державного історичного музею, яка очолювала установу в останні роки сталінізму, – Ольги Артемівни Кричевської (1952–1953).

Історія нашого музею в період після Німецько-радянської війни привертала увагу багатьох дослідників. Різні сторінки повоєнного життя музею досліджували М. Оксенич (Оксенич, 2005, с. 367–388), Ю. Безкоровайна (Безкоровайна, 2016, с. 309–316), В. Павлова (Павлова, 2016, с. 74–79), Н. Михайлова (Михайлова, 2017, с. 173–177), А. Литовченко (Литовченко, 2017, с. 170–176), О. Якубенко, Т. Радієвська (Якубенко, Радієвська, 2016, с. 59–73), Т. Себта (Радієвська, Себ-

та, 2018, с. 15–52), С. Шаповал (Шаповал, 2018, с. 315–325), М. Савчук, С. Сорокіна, О. Завальна (Савчук, Сорокіна, Завальна, 2020, с. 249–277; Сорокіна, Радієвська, Завальна, 2022, с. 6–22; Сорокіна, Завальна, 2022, с. 429–455), Ф. Андроську.

Про діяльність О. Кричевської в публікаціях з історії музею немає жодної інформації, за винятком короткої згадки про неї в монографії Ф. Андроську «Музей і національний проєкт» (Андроську, 2024, с. 149).

Відповідно до даних особового листка з обліку кадрів музею, зокрема з автобіографії, Ольга Кричевська народилася в 1902 р. у селі Микуличі Київської губернії (нині Бучанський район Київської області) у сім'ї залізничника селянського походження та домогосподарки. Родина складалась із восьми чоловік і до 1920 р. мешкала в Києві та на станціях Цвіткове, Шпола та Бобринська на Черкащині. В 1920 р. родина перебралася до Нового Бугу на Миколаївщині. Того ж року О. Кричевська закінчила педагогічний технікум. Коли райвідділ народної освіти запропонував їй місце вчительки у школі в одному з «куркульських» (з її слів) хуторів, вона відмовилась, аргументуючи це тим, що її брат служить в *«органах ЧеКа»*. Натомість О. Кричевська сама пішла на роботу секретаркою до Миколаївської ГубЧК¹, де пропрацювала впродовж року. З 1922 до 1926 р. працювала секретаркою в Новобузькому райкомі КП(б)У. В 1925 р. стала кандидатом у члени партії.

У 1926 р. О. Кричевська перебралася до м. Сталіно², де працювала завідувачкою загального відділу Сталінського обкому КП(б)У. В 1928 р. стала членом більшовицької партії. 1930 р. вступає до інституту профосвіти, пізніше реорганізованого у Дніпропетровський університет, який закінчує 1934 р.

¹ Губернская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем.

² Сьогодні Донецьк.

У 1934–1935 рр. викладає політекономію в технікумі народногосподарського обліку (м. Сталіно).

У 1935–1936 рр. О. Кричевська навчалась у аспірантурі Інституту історії ВУАМЛІН³ у Києві (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Арк. 151–154; ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 62. Спр. 681. Арк. 169–170). Ця установа була створена в 1931 р. у Харкові постановою ЦК КП(б)У на противагу АН УСРР. Спочатку включала шість науково-дослідних інститутів, зокрема інститут історії. Згодом відкрилися філії установи в Києві, Одесі та Дніпропетровську. В ВУАМЛІНі діяла аспірантура з підготовки «науковців» (очна та заочна). Усередині 1930-х рр. структури ВУАМЛІН піддали «чистці» та включили до складу АН УСРР (Якубова, 2003, с. 651, 652).

Попри ліквідацію ВУАМЛІН, О. Кричевська не полишила «наукової» марксистсько-ленінської діяльності, – з 1936 до 1941 р. вона вже працює науковою співробітницею української філії ІМЕЛ⁴. Установа була створена в 1931 р. шляхом злиття Інституту Маркса й Енгельса з Інститутом Леніна і займалась збереженням та дослідженням творів комуністичних теоретиків та вождів. ІМЕЛ мав філії у Ленінграді, Свердловську, в союзних республіках та Дагестанській АССР. Республіканські філії перекладали національними мовами твори «класиків марксизму-ленінізму» та видавали матеріали з історії місцевих більшовицьких організацій (Большая советская энциклопедия, 1953, т. 18, с. 224–227). Свою т. зв. наукову діяльність О. Кричевська поєднувала з викладанням на обласних курсах марксизму-ленінізму.

Про діяльність майбутньої директорки музею за німецької окупації України відомо небагато. Вона керувала «парткабінетом» міста Щучинськ Ак-

молинської області Казахстану, виступаючи перед місцевим населенням із пропагандистськими лекціями (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10 Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1. Арк. 151, 153).

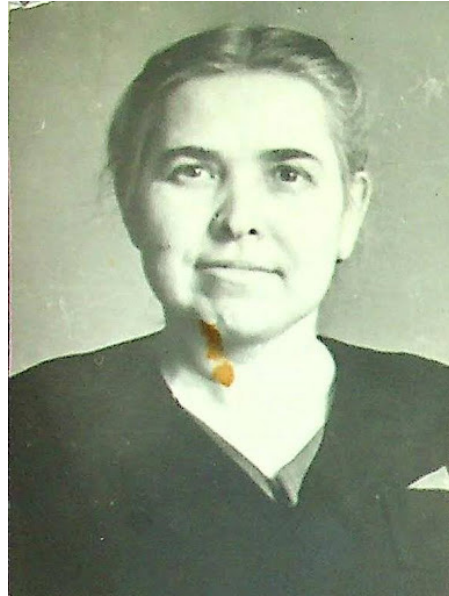

Фото 1. Ольга Кричевська
(ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 62. Спр. 681)

Після витіснення німців червоною армією, О. Кричевська повертається до Києва, де з 1943 до 1945 р. працює лектором Київського обкому КП(б)У. В автобіографії вона зазначає: «В 1943 г. ЦК КП(б)У отозвал меня как и других коммунистов КП Украины» (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10 Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1, арк. 153). З 1945 до 1949 р. О. Кричевська очолювала сектор друку Київського обкому КП(б)У, а з 1949 до 1952 р. – відділ пропаганди та агітації Київського обкому КП(б)У (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10 Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1. Арк. 151).

³ Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів.

⁴ Інститут Маркса – Енгельса – Леніна.

Після смерті на очах у співробітників музею червоного комісара і пропагандиста Григорія Полешка, керівника Державного історичного музею у 1948–1950 рр., його обов'язки виконував Андрій Вікторов, заступник з наукової роботи, випускник Краснодарського педагогічного університету (Шаповал, 2018, с. 318; Сорокіна, Радієвська, Завальна, 2022, с. 17).

Із 1 лютого 1952 р., формально відповідно до наказу Комітету у справах культурно-просвітницьких закладів при Раді Міністрів УРСР № 140 від 08.02.1952 р., О. Кричевська взялася до виконання обов'язків директора Київського державного історичного музею, замінивши на цій посаді Андрія Вікторова (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 12). Насправді на посаді її затвердив Київський обком КПУ, про що свідчить секретар парторганізації Київського обкому І. Лісіцин у характеристиці на Кричевську: *«В 1952 году тов. Кричевская О. А. решением Киевского обкома партии была утверждена директором исторического музея»* (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1. Арк. 154). А. Вікторов лишився заступником директора з наукової роботи (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 32). Головним зберігачем фондів був ветеран музею науковець Іван Бондар, пізніше переведений О. Кричевською на посаду наукового співробітника (виконував обов'язки директора музею в 1943–1944 рр.) (Сорокіна, Радієвська, Завальна, 2022, с. 18). Уже 8 лютого 1952 р. О. Кричевська наказом по музею № 13 береться до виконання обов'язків директора та створює комісію *«для підготовки до прийому матеріальних цінностей та майна музею»*, а 12 лютого видає наказ № 14, яким закриває

музей на ремонт із 12 лютого до 15 квітня 1952 р. (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 126).

Про те, що адміністрація музею затверджувалася компартійними органами, свідчить лист О. Кричевської до бюро київського міськкому КП(б)У від 20 березня 1952 р. із проханням призначити на посаду вченого секретаря музею члена ВКП(б) Юрія Олексійовича Курносова (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1. Арк. 150).

На початку серпня 1952 р. виходить наказ Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді міністрів УРСР *«Про заходи щодо покращення експозицій в музеях республіки»*. О. Кричевська реагує на нього своїм наказом по музею № 82 від 15.08.1952 р. *«О мерах по выполнению приказа комитета № 849 от 4.08.1952 г. "О мерах по улучшению экспозиции в музеях республики"»*. В преамбулі наказу, зокрема, йдеться: *«Отметить, что недостатки, отмеченные в приказе комитета № 849 "О мерах по улучшению экспозиции в музеях республики" имеют место в Киевском историческом музее»*.

В експозиції музею недостаточного ярко отражена вековая дружба украинского народа с великим русским народом, всемирно историческое значение Великой Октябрьской социалистической революции, сталинская дружба народов СССР. Слабо показаны великие завоевания и победы советского народа в борьбе за построение коммунизма, успехи в хозяйственном строительстве. Особо слабо показано культурное строительство в УССР...». Також зазначається: *«...В экспозиции истории советского общества довоенного периода не нашли достаточного отражения особенности исторического развития Украинской ССР, борьба про-*

тив врагов украинского народа, особенно против украинских буржуазных националистов.

В неудовлетворительном состоянии находятся фонды, которые не очищены от неимеющих музейной ценности коллекций живописи, скульптуры, предметов культа и других вещей, не относящихся к профилю музея...» (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 55).

Наказом завідувачі відділів музею зобов'язувались усунути недоліки експозиції. Зокрема: *«...До 20/VIII рассмотреть тематико-экспозиционный план отдела истории советского общества довоенного периода с внесенными консультантами поправками. В плане предусмотреть коренное улучшение экспозиции этого отдела и пополнение его материалами, отражающими особенности исторического развития СССР...»*. Серед іншого рекомендувалося: *«...В экспозиции показать влияние деятелей передовой русской литературы, искусства и науки на развитие передовой украинской культуры...»*. Закінчувався наказ закликом до всіх наукових співробітників: *«...мобилизовать все свои силы и знания для построения экспозиции в установленные комитетом по делам культурно-просветительных учреждений при Совете Министров СССР сроки, т. е. открыть музей 15 сентября с. г....»* (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 56).

Щоб прискорити побудову експозиції директорка Державного історичного музею діє по-більшовицьки – видає наказ № 85 від 23 серпня 1952 р., яким встановлює робочий день для наукових співробітників з 10:00 до 22:00, щоправда з двогодинною обідньою перервою (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 52). Тобто, науков-

ці зобов'язувалися працювати 10 годин упродовж дня.

Зрештою нову експозицію побудували і директорка видає наказ № 89-б від 1 вересня 1952 р. про комісійне приймання новоствореної експозиції, що мало тривати від 1 до 11 вересня. З наказу відома структура експозиційних підрозділів музею. Станом на вересень 1952 р. існували наступні експозиційні відділи:

Первісного суспільства;

Скіфії;

Київської Русі;

Історії феодалізму;

Історії капіталізму;

Історії радянського суспільства довоєнного періоду;

Вітчизняної війни;

Історії радянського суспільства повоєнного періоду (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 47).

Та попри понаднормову роботу, музей не вдалося відкрити 15 вересня, для відвідувачів він запрацював лише 5 жовтня 1952 р. (Наказ ДІМ № 104 від 04.10.1952) (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 32), тобто строки, визначені Комітетом у справах культурно-освітніх установ при Раді міністрів УРСР, були провалені.

Ремонт у музеї та побудова нової експозиції супроводжувалися втратами фондової колекції. Цікаве рішення щодо компенсації втрат прослідковується з наказу О. Кричевської № 115 від 30 жовтня 1952 р.: *«Во время ремонта в здании музея в отделе Истории Советского общества пропал ковер – подарок румынских крестьян колхозникам Украины. Эта пропажа явилась результатом того, что научные сотрудники этого отдела и, в первую очередь, заведующий т. РЕПИНА Н. А. не обеспечили сохранности экспонатов и другого имущества отдела»*.

Зав. отделом Истории Советского общества т. РЕПИНОЙ Н. А. – за необеспечение сохранности государственного имущества ПОСТАВИТЬ НА ВИД.

Указать научным сотрудникам отдела т. т. ГЕРУСУ, КОВПАКОВОЙ и КОНОНКО на более бережное отношение к государственному имуществу.

Согласно акта оценки от 1952 г. т. РЕПИНОЙ Н. А. приобрести за личные деньги ковер стоимостью в 800 рублей. Покупку произвести совместно с членами комиссии т. т. Бондарем, Герусом и Зильберштейн.

Ковер вместе с документами о закупке сдать в фонды музея к 15 ноября 1952 г.» (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 23).

Цікаво, що саме О. Кричевська встановила своїм наказом № 131 від 6 листопада 1952 р. середу єдиним вихідним для співробітників експозиційних залів та фондів (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. Арк. 7).

Із 17 листопада 1952 р. О. Кричевська призначає на посаду заступника директора з наукової роботи Миколу Лисенка (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1. Арк. 170), кандидата історичних наук, уродженця Полтавщини, який пройшов шлях від агронома до старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 10. Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М», т. 1. Арк. 166).

11 грудня 1952 р. головного зберігача музею Івана Бондара перевели на посаду наукового співробітника. Фонди очолив І. Коновалов (Сорокіна, Радієвська, Завальна, 2022, с. 18).

Із початку 1953 р. О. Кричевська починає тяжко хворіти, про що свідчать дані бухгалтерії (безперервно бере лікарняні) (НА НМІУ. Ф. 1. Оп. 1. № 101. Арк. 63), а накази по музею починає під-

писувати її заступник з наукової роботи М. Лисенко (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 12). Вочевидь авральна побудова нової експозиції позначилася на здоров'ї директорки.

Невідомо, яких емоцій додала директорці ДІМ смерть більшовицького диктатора Іосіфа Сталіна 5 березня 1952 р. Та очевидно, що влітку 1953 р. стан О. Кричевської суттєво погіршується, і вона 20 липня видає наказ українською мовою: «На час моєї хворості виконання обов'язків директора музею покладаю на мого заступника по науковій частині т. ЛИСЕНКА Миколу Миколовича з правом розпоряджатися кредитами по бюджету музею та першого підпису на фінансових документах». Імовірно, що готував документ україномовний М. Лисенко. Після цього саме він віддає накази по музею вже українською.

Наказом № 108 від 2 жовтня 1953 р. М. Лисенко повідомляє, що «Ольга Артем'євна КРИЧЕВСЬКА вибула зі складу робітників музею за смертю» (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1-Л. Од. зб. 12. Арк. 25).

Відповідно до картки «Робітників та службовців музею за 1953 р.», останній лікарняний Ольги Кричевської був закритий 30 вересня 1953 р. (НА НМІУ. Ф. 1. Оп. 1. № 101. Арк. 63). Отже, слід вважати, що ця дата і є днем її смерті.

Ольга Кричевська, попри те, що очолювала музей дуже нетривалий період, була яскравою представницею «добі комуністичних пропагандистів» в історії нашого музею. Тенденцію призначення керівниками музею більшовицьких функціонерів можна пояснити бажанням компартійної номенклатури у повоєнний період відновити частково втрачений ідеологічний вплив на населення окупованих німецькими військами територій, посилити комуністичну пропаганду з урахуванням усіх прорахунків довоєнної доби.

Відкриває «добу пропагандистів» директорство червоного комісара й агітатора Григорія Полешка в 1948 р.

(Андрощук, 2024, с. 150, 151), після О. Кричевської директорське крісло посідає співробітник відділу пропаганди ЦК КП(б)У Анатолій Євтушенко (1953–1959) (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 13. Арк. 5–8), йому на зміну приходить колишній керівник Держполітвидаву при Раднаркомі УРСР, Укрвидаву ЦК КПУ, Держполітвидаву УРСР Василь Ткаченко (1959–1964) (ЦДАВОУ. Ф. 5236. Оп. 1. Спр. 6116. Арк. 102), його змінює на чолі музею випускник Вищої партійної школи при ЦК КПРС, інструктор відділу пропаганди та агітації ЦК КПУ Іван Дудник (1964–1987) (НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 15. Арк. 20–26), а завершує епоху директорство інструктора відділу науки та навчальних закладів

Київського міськкому КПУ Ігора Кардаша (НА НМІУ. № 4319. Арк. 216–222) вже за української незалежності в 1996 р.

Керівництво музеєм Ольги Кричевської припало на останні роки сталінізму, що позначилося на ідеологічному наповненні експозиції та стилі управління закладом. Дослідження діяльності таких керівників історичного музею, як О. Кричевська, дозволяє зрозуміти, у яких надскладних умовах доводилося працювати науковцям установи.

Подальші дослідження діяльності керівників Київського історичного музею періоду хрущовської «відлиги», брежнєвського «застою» та горбачовської «перестройки» дасть змогу скласти цілісну оповідь з історії закладу.

Список використаних джерел та літератури

- Науковий архів Національного музею історії України (далі – НА НМІУ). Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 10. Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1953 году от «Б» до «М». Том 1. 204 арк.
- НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 10. Приказы директора по музею за 1952 год. 138 арк.
- НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 13. Личные дела сотрудников музея, уволенных в 1955 году от «Б» до «С». 50 арк.
- НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 12. Приказы директора по музею (копии) за 1953 год. 110 арк.
- НА НМІУ. Ф. Р1260. Оп. 1–Л. Од. зб. 15. Личные дела уволенных сотрудников в 1982–1987 гг. 157 арк.
- НА НМІУ. Ф. 1. Оп. 1. № 101. Киевский государственный исторический музей / Бухгалтерия / Карточки рабочих и служащих за 1953 г. 183 арк.
- НА НМІУ. № 4319. Особові справи звільнених 1999–2000 рр. 456 арк.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 5236. Оп. 1. Спр. 6116. Арк. 102.
- Центральний державний архів громадський об'єднань та українців. Ф. 1. Оп. 62. Спр. 681. Арк. 169–170.
- ИНСТИТУТ МАРКСА – ЭНГЕЛЬСА – ЛЕНИНА ПРИ ЦК КПСС (ИМЭЛ). **Большая советская энциклопедия**. Т. 18. Гл. ред. Б. А. Введенский. Москва, 1953, 224–227.
- Андрощук, Ф. (2024). Музей і національний проєкт. Київ: Національний музей історії України, 2024.
- Безкоровайна, Ю. (2016). Доля археологічних коштовностей Центрального історичного музею (1930–1940-ві рр.) мовою документів // **Археологія & Фортифікація України**, 309–316.
- Литовченко, А. В. Художник, Ю. Ю. (2017). Павлович – відомий і невідомий. **Праці центру пам'ятокознавства: зб. наук. пр., 31**, 170–176.
- Михайлова, Н. Р. (2017). Історичний музей у 1948 році очима археологів. **Науковий вісник Національного музею історії України**, 2, 173–177.

Оксенич, М. (2005). Еволюція структури Національного музею історії України та створення його фондів. **Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики**, 12(1), 367–388.

Павлова, В. (2016). Надія Шендрик: сторінки життя. **Науковий вісник Національного музею історії України**, 1 (II), 74–79.

Радієвська, Т., Себта, Т., Сорокіна, С. (2018). З історії зібрань Національного музею історії України: переміщення на захід та реституція збірок у 1943–1948 рр. **Науковий вісник НМІУ. Збірник наукових праць**, 3, 15–52.

Радієвська, Т., Якубенко, О. (2016). Музейний відлік життя Тамари Григорівни Мовші. **Науковий вісник Національного музею історії України**, 1 (II), 59–73.

Савчук, М. І., Сорокіна, С. А., Завальна, О. М., Радієвська, Т. М. (2020). Фондова робота Державного історичного музею в м. Києві (1943–1950). **Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць**, 6, 249–277.

Сорокіна, С. А., Завальна, О. М. (2022). Організація роботи та умови праці співробітників Державного республіканського історичного музею у 1943–1950 рр. **Науковий вісник Національного музею історії України**, 8, 429–455.

Сорокіна, С. А., Радієвська, Т. М., Завальна, О. М. (2022). Іван Васильович Бондар (1901–1984): життя віддане музею (до 120-річчя від дня народження). **Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»** (Київ, Скарбниця НМІУ – філія НМІУ, 24.12.2020 р.). Київ, 6–22.

Шаповал, С. М. (2018). Директор державного історичного музею Полешко Г. Я. та його польова книжка № 1/п військового командира 2-ої Донецької стрілецької дивізії військомдива (за матеріалами НА НМІУ). **Науковий вісник Національного музею історії України**, 3, 315–325.

Якубець, А. (2016). Система управління музейною справою в УРСР (1945–1953 рр.). **Науковий вісник Національного музею історії України**, 1 (II), 160–165.

Якубова, Л. Д. (2003). ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКИХ ІНСТИТУТІВ (ВУАМЛІН). **Енциклопедія історії України: В 5 т. Т. 1 : А–В**. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 651, 652.